

INGLIZ VA O‘ZBEK BADIY ASARLARIDA ANTROPONIMLARNING SEMANTIK FUNKSIYALARI VA USLUBIY XUSUSIYATLARI

Ergashov Ulug‘bek Akbarali o‘g‘li

Chet tillari fakulteti chet tillari kafedrasida o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek badiiy asarlarida qo‘llanilgan antroponimlarning semantik funksiyalari hamda uslubiy xususiyatlari lingvopoetik nuqtayi nazardan tadqiq etiladi. Tadqiqot davomida antroponimlarning badiiy matndagi nominativ, xarakterologik, ekspressiv, konnotativ va lingvokulturologik funksiyalari tahlil qilinadi. Shuningdek, ingliz va o‘zbek adabiyoti namunalari asosida antroponimlarning qahramon obrazini yaratish, milliy-madaniy koloritni ifodalash hamda muallifning estetik konsepsiyasini shakllantirishdagi o‘rni yoritiladi. Tadqiqot natijalari antroponimlarning badiiy matnda ko‘p qatlamli semantik tuzilishga ega bo‘lgan lingvopoetik birlik ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: antroponim, badiiy matn, lingvopoetika, semantik funksiya, konnotatsiya, onomastika, uslubiyat, qahramon obrazi, lingvokulturologiya, adabiy diskurs.

So‘nggi yillarda tilshunoslikda badiiy matnni antropotsentrik va lingvokulturologik yondashuv asosida tadqiq etishga qiziqish ortib bormoqda. Bu jarayonda onomastik birliklar, xususan antroponimlarning badiiy matndagi funksional imkoniyatlarini o‘rganish alohida ahamiyat kasb etadi. Antroponimlar badiiy asar strukturasi muhim komponenti sifatida nafaqat personajlarni nomlash vositasi, balki muallifning estetik niyatini amalga oshiruvchi, matnning semantik yaxlitligini ta‘minlovchi va o‘quvchiga ma‘lum pragmatik ta‘sir ko‘rsatuvchi lingvistik birlik sifatida namoyon bo‘ladi.

Badiiy matnda antroponimlarning qo‘llanishi tasodifiy hodisa emas. Har bir antroponim muallifning individual dunyoqarashi, estetik pozitsiyasi va milliy-madaniy qadriyatlari bilan bog‘liq holda tanlanadi. Shu sababli antroponimlarni lingvopoetik jihatdan tahlil qilish badiiy asarning ichki mazmunini, obrazlar tizimini va muallif konsepsiyasini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Antroponimlarning badiiy matndagi semantik tabiati. Badiiy diskursda antroponimlar ko‘p qatlamli semantik strukturaga ega bo‘ladi. Oddiy kommunikativ nutqda shaxs nomlari asosan identifikatsiya vazifasini bajarsa, badiiy matnda ular qo‘shimcha semantik va pragmatik ma‘nolar bilan boyiydi. Natijada antroponimlar nominativ birlikdan lingvopoetik vositaga aylanadi.

Badiiy antroponimlarning semantik strukturasi denotativ va konnotativ komponentlardan tashkil topadi. Denotativ ma‘no qahramonning nomlanishini ifodalasa, konnotativ ma‘no personaj xarakteri, ijtimoiy mavqei, madaniy mansubligi va muallif munosabati bilan bog‘liq qo‘shimcha semantik qatlamni yuzaga keltiradi. Shu bois antroponimlar badiiy matnning semantik maydonini shakllantirishda faol ishtirok etadi.

Antroponimlarning badiiy matndagi semantik imkoniyatlari ularning etimologiyasi, tarixiy qo‘llanishi va madaniy assotsiatsiyalari bilan ham uzviy bog‘liq. Ayrim hollarda qahramon nomi uning xarakteri yoki taqdiriga oldindan ishora qiluvchi poetik vosita sifatida xizmat qiladi.

Antroponimlarning xarakterologik funksiyasi. Badiiy asarda antroponimlarning eng muhim funksiyalaridan biri xarakterologik funksiyadir. Ushbu funksiya orqali qahramonning ruhiy dunyosi, axloqiy qiyofasi va ijtimoiy mavqei ifodalanadi. Muallif tomonidan tanlangan ism personajning individual xususiyatlarini ochishga xizmat qiladi.

Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanidagi Otabek obrazi bunga yorqin misol bo‘la oladi. Otabek ismi tarkibidagi “bek” komponenti tarixiy jihatdan boshqaruv, yetakchilik va hurmat tushunchalari bilan bog‘liq. Asarda Otabek ham aynan ilg‘or fikrli, ma’rifatparvar va yetakchi shaxs sifatida tasvirlanadi. Demak, antroponim va xarakter o‘rtasida semantik uyg‘unlik mavjud. Kumush obrazi nomida esa metaforik semantika kuzatiladi. Kumush qimmatbaho metall sifatida poklik, go‘zallik va nafislikni anglatadi. Qahramonning ma’naviy va axloqiy fazilatlarini ushbu semantik komponentlar bilan uyg‘unlashadi. Natijada antroponim obrazning poetik tavsifiga aylanadi.

Ingliz adabiyotida ham xarakterologik funksiya keng kuzatiladi. Charles Dickens asarlarida qahramon nomlari ko‘pincha ularning xarakteri bilan motivlangan bo‘lib, satirik yoki ironik ma’no hosil qiladi. Bu esa antroponimlarning estetik yuklamasini kuchaytiradi.

Antroponimlarning lingvokulturologik funksiyasi. Badiiy matnda antroponimlar muayyan xalqning madaniyati va mentalitetini aks ettiruvchi lingvokulturologik birlik sifatida namoyon bo‘ladi. Har bir antroponim ortida ma’lum tarixiy tajriba, milliy qadriyat va madaniy axborot mujassamlashgan bo‘ladi. O‘zbek adabiyotida Otabek, Kumush, Ra’no, Anvar, Shirin kabi antroponimlar milliy kolorit yaratishga xizmat qiladi. Ushbu nomlar o‘zbek xalqining tarixiy-madaniy muhitini aks ettirib, o‘quvchini ma’lum etnolingvistik makonga olib kiradi. Ayniqsa, tarixiy romanlarda antroponimlar davr ruhini yaratishda muhim vosita sifatida qo‘llaniladi.

Ingliz adabiyotida esa John, Henry, Edward, Elizabeth kabi antroponimlar ingliz xalqining tarixiy va diniy an’analari bilan bog‘liq. Ushbu nomlar ingliz madaniy makonining muhim belgilaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Shunday qilib, antroponimlar milliy madaniyatning verbal ifodachisi vazifasini bajaradi.

Antroponimlarning konnotativ va ekspressiv funksiyasi. Badiiy matnda antroponimlar ko‘pincha konnotativ ma’no kasb etadi. Konnotatsiya natijasida ismning lug‘aviy ma’nosidan tashqari qo‘shimcha emotsional-ekspressiv ma’no yuzaga keladi. Aynan shu jihat antroponimlarning badiiy-estetik ta’sirchanligini ta’minlaydi.

Masalan, Shakespeare yaratgan Romeo va Juliet obrazlari bugungi kunda oddiy personaj nomlari emas, balki muhabbat va sadoqat ramzi sifatida qabul qilinadi. Hamlet nomi esa ikkilanish, chuqur mushohada va ruhiy iztirob tushunchalari bilan assotsiatsiyalanadi. Bunday holatlarda antroponimlar semantik kengayishga uchrab, madaniy konsept darajasiga ko‘tariladi.

O'zbek adabiyotida Kumush nomi sadoqat va poklik timsoli sifatida, Otabek esa ma'rifatparvarlik va taraqqiyot g'oyalarining ramzi sifatida talqin qilinadi. Bu esa antroponimlarning konnotativ imkoniyatlari keng ekanligini ko'rsatadi.

Xulosa. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek badiiy asarlarida antroponimlar ko'p funksiyali lingvopoetik birlik sifatida namoyon bo'ladi. Ular nominativ vazifa bilan bir qatorda xarakterologik, konnotativ, ekspressiv, pragmatik va lingvokulturologik funksiyalarni ham bajaradi. Antroponimlar qahramon obrazini individuallashtirish, badiiy makonni shakllantirish va muallifning estetik konsepsiyasini ifodalashda muhim rol o'ynaydi.

Qiyosiy tahlil natijasida o'zbek adabiyotida antroponimlarning milliy-madaniy va tarixiy funksiyalari kuchliroq namoyon bo'lishi, ingliz adabiyotida esa ularning ramziy va individual-uslubiy imkoniyatlari kengroq qo'llanilishi aniqlandi. Shu bois antroponimlarni lingvopoetik va lingvokulturologik jihatdan o'rganish badiiy matn semantikasini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Begmatov E. O'zbek onomastikasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2013.
2. Begmatov E. O'zbek ismlari ma'nosi. – Toshkent: O'zbekiston, 2010.
3. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Universitet, 2015.
4. Coates R. The Oxford Handbook of Names and Naming. – Oxford: Oxford University Press, 2016.
5. Hanks P., Hardcastle K., Hodges F. A Dictionary of First Names. – Oxford: Oxford University Press, 2006.
6. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
7. Qodiriy A. O'tkan kunlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.
8. Oybek. Navoiy. – Toshkent: Sharq nashriyoti.
9. Shakespeare W. Romeo and Juliet. – London: Arden Shakespeare.
10. Shakespeare W. Hamlet. – London: Arden Shakespeare.
11. Dickens C. Oliver Twist. – London: Penguin Books.